

رتبه بندی عوامل تاثیرگذار در ایجاد مطالبات معوق اقتصادی موسسات مالی با استفاده از تکنیک MCDM و ارائه راهکار خلاقانه (مطالعه موردی بانک مسکن)

داود دشتی^۱ رحمت اله محمدی پور^۲ و محمود اوتادی^۳

^۱ دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران davood.dashty@yahoo.com

^۲ دانشگاه آزاد واحد تهران غرب، گروه حسابداری، تهران، ایران rahmatollahmohamadipour@yahoo.com

^۳ دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، گروه ریاضی تهران، ایران mahmoodotadi@yahoo.com

چکیده - مطالبات معوق بانکها و رشد نگران کننده آن طی سال های اخیر، به یکی از چالش های نظام بانکی و اقتصاد کشور تبدیل شده است که لزوم اتخاذ تدابیر فوری و در عین حال اساسی را برای ریشه کنی این پدیده خطرناک بیش از پیش ضروری می سازد. افزایش این مطالبات بر چرخه منابع و مصارف بانک ها تأثیر منفی می گذارد و همچنین موجب ایجاد نقدینگی کاذب، کاهش ارزش پولی مالی، ضایع شدن حقوق صاحبان سهام بانک ها و بنگاه های پولی و غیره می شود. در حال حاضر نظام بانکداری کشور با معضلی جدی در این زمینه روبه رو است و لزوم جلوگیری از پیشرفت وضعیت فعلی، خروج از آن و ریشه یابی دلایل شکل گیری آن برای پیشگیری، بسیار ضروری است. در این پژوهش با استفاده از مطالعات اسنادی و کتابخانه ای و همچنین مشاهدات میدانی به دسته بندی دلایل ایجاد مطالبات غیرجاری در بانک ها پرداخته می شود. نتایج حاصل از تحلیل سلسله مراتبی بیانگر این مطلب است که دلیل عمده شکل گیری معوقات بانکی به ترتیب، عوامل بانکی (مدیریتی)، عوامل فرابانکی (محیطی) و نهایتاً عوامل قانونی می باشد. در انتهای این پژوهش راه کارهایی برای پیش گیری از هر یک از این عوامل اصلی بیان گردیده است.

کلید واژه- تحلیل سلسله مراتبی، تصمیم گیری نرم، رتبه بندی، مطالبات معوق بانکی.

۱- مقدمه

طبق گزارش سازمان حسابرسی رقم مطالبات معوق بانکی از محل اصل و سود مطالبات، در سال ۱۳۹۴ به مبلغ ۹۳۰ هزار میلیارد ریال رسیده است. هرچند آمار و اطلاعات ارائه شده توسط مراجع دیگر بیانگر ارقام بسیار بالاتر نیز می باشد. با این وضعیت و با توجه به توان فعلی نقدینگی کشور می توان گفت معوقات بانکی باعث بلوکه شدن ۲۰٪ نقدینگی کشور گردیده اند که این امر به معنای کاهش توان سیستم بانکی در انجام وظیفه ذاتی خود یعنی ارائه تسهیلات جدید به بخش تولید و اعطای تسهیلات خرد به اقشار نیازمند است [۱].

براساس استانداردهای بین المللی نسبت مطالبات غیرجاری بالای ۵٪ پرخطر محسوب می شود. بالا رفتن میزان مطالبات معوق دارای عواقبی از قبیل کاهش ارزش پول ملی، کاهش اعتماد به سیستم بانکی، قفل شدن منابع پولی، کاهش ظرفیت اعتباری بانک ها و ضایع شدن حقوق صاحبان سهام خواهد بود. جنبه اصلی موضوع متوجه بانک های دولتی است که به طور عمده از محل بودجه عمومی و بیت المال اقدام به پرداخت تسهیلات می نمایند و بالا رفتن میزان مطالبات معوق به معنای اتلاف بیت المال و سوءاستفاده از آن است. از طرفی حدود ۹۰٪ دارایی بانک ها از محل سپرده گذاری مشتریان تأمین می گردد که این سپرده گذاران هیچ نقشی در تصمیم گیری بانک ها نداشته و با اعتماد کامل سپرده گذاری نموده اند؛ لذا بالا رفتن میزان معوقات بانکی به معنای تضییع حقوق سپرده گذاران نیز می باشد [۱].

پدیده مطالبات معوق از دو دیدگاه داخل و خارج سازمان حائز اهمیت می باشد. از دیدگاه داخلی هزینه های عملیاتی، راندمان کاری، سودآوری، میزان خدمت به مشتریان، درجه بندی شعب، حقوق و مزایای کارکنان و سایر شاخص های بانک را به شدت تحت

تاثیر خود قرار می دهد و از دیدگاه بیرونی، کندی چرخش نقدینگی در اقتصاد کشور، عدم اختصاص به موقع و بهینه منابع به شبکه تولید و صنعت، عدم رونق اشتغال و در نهایت رکود اقتصادی را در پی خواهد داشت [۲]. بنابراین، تحقیق در این زمینه و یافتن ریشه های این مشکل به منظور جلوگیری از رشد مطالبات معوق در تسهیلات اعطایی و یا وصول آنها به صورت بالقوه و بالفعل، امکانات ایجاد درآمد جدید را افزایش داده و توان برنامه ریزی این مؤسسات را در رابطه با مصرف منابع و کسب درآمد بالاتر فراهم خواهد ساخت. در این پژوهش سعی می شود با توجه به مطالبات معوق بانک ها، ضمن بیان برخی چالش ها و مشکلات در سیستم بانکی و شناسایی عوامل موثر بر ایجاد معوقات بانکی در بانک مسکن، به اولویت بندی آنها به منظور شناسایی موثرترین عوامل پرداخت و در انتها راهکارهایی نیز در جهت رفع این چالش ها ارائه شود.

۲- پیشینه پژوهش

مطالبات سررسید گذشته و معوق از مصادیق بارز ریسک اعتباری و جزو دارایی های مسئله دار بانک هاست. این مطالبات در سیر حرکت خود از پرداخت تسهیلات به مشتریان شروع و در مسیر خود از گذرگاه های سررسید شده، معوق، مشکوک الوصول گذشته و به نقطه نافرجام سوخت شده یا در یک حالت خوشایند برای بانک ها به وصول می رسد و در این نقطه است که مشتری معتبر شروع کار از چرخه اعتباری خارج می شود. در سال های اخیر و با جدی تر شدن بحث مطالبات معوق در کشور، مطالعات و تحقیقات متعددی با رویکردهای مختلف در زمینه بررسی علل شکل گیری معوقات بانکی صورت گرفته که در ادامه به تعدادی از مهم ترین تحقیقات انجام شده اشاره می گردد.

رسولی و مجیدی (۱۳۹۴) به بررسی دلایل شکل گیری معوقات بانکی پرداختند. آنها در گزارشی نسبت مطالبات غیرجاری به کل مانده ی مصارف در بانک های ایران را حدود سه تا چهار برابر استانداردهای جهانی اعلام می کنند و حجم فعلی معوقات بانکی را علت بلوکه شدن ۲۰٪ نقدینگی کشور می دانند. به اعتقاد آنها بالا رفتن میزان مطالبات معوق دارای عواقبی از قبیل کاهش ارزش پول ملی، کاهش اعتماد به سیستم بانکی، قفل شدن منابع پولی، کاهش ظرفیت اعتباری بانک ها و ضایع شدن حقوق صاحبان سهام خواهد شد. نتایج حاصل بیانگر این است که دلیل عمده شکل گیری وضعیت کنونی، انحراف های مدیریتی و تصمیم گیری های اشتباه و همچنین نبود سازوکارهای قانونی مناسب است. [۱].

نخعی و رنجبر (۱۳۹۴) به شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر ایجاد مطالبات مشکوک الوصول در بانک ملی ایران پرداختند. تحقیق آنها با هدف بررسی عوامل موثر بر ایجاد مطالبات مشکوک الوصول در شعب بانک ملی شهرستان زاهدان انجام شده است. بدین منظور ۲۴۸ نفر از مدیران و کارکنان بانک ملی شهرستان زاهدان به عنوان نمونه انتخاب شده اند. به منظور تجزیه و تحلیل داده ها و آزمون فرضیات از روش تصمیم گیری سلسله مراتبی (AHP) استفاده شده است. نتایج نشان داد که چهار شاخص سیاست های مالی و پولی دولت، رکود اقتصادی، تمایل به تعرض به بیت المال و ضعف قانون و اخذ وثایق نامعتبر به ترتیب دارای بیشترین تاثیر بر ایجاد مطالبات معوق در بانک های مورد مطالعه را داشته است. [۳].

سعیدی کلیشمی (۱۳۹۳) به بررسی و تحلیل معوقات بانکی استان گیلان طی سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ پرداخته است. نتایج وی نشان می دهد بررسی مطالبات معوق بانکی در استان گیلان در سال ۱۳۹۲ نشان می دهد تسهیلات اعطایی به میزان ۲۹/۷ درصد و جذب سپرده ها به میزان ۲۲/۵ درصد و همچنین مطالبات معوق به میزان ۷۵/۴ درصد نسبت به سال ۱۳۹۱ رشد داشته است. ۷۲/۵ درصد از مطالبات معوق استان گیلان، مربوط به بانک های تجاری و ۲۷/۵ درصد مربوط به بانک های تخصصی است. در میان بانک های استان نیز کمترین معوقه در سال ۱۳۹۲ مربوط به بانک توسعه صادرات با ۰/۱ درصد سهم از کل مطالبات معوق استان می باشد. [۲].

محمدزاده و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله ای با موضوع «شناسایی و اولویت بندی موانع وصول معوقات بانکی با استفاده از مدل ترکیبی دیمتل شبکه ای و ویکور» عواملی از قبیل عدم اخذ ضامن معتبر، عدم ثبات اقتصادی کشور، عدم اخذ وثیقه مناسب، عدم تعیین صلاحیت مشتری و ناکافی بودن اطلاعات بانک مرکزی را در شکل گیری مطالبات معوق تأثیرگذار دانسته اند [۴].

از نظر محمودی و شریفی (۱۳۹۲) از جمله موضوعات مهم در خصوص تسهیلات بانکی، احتمال عدم بازپرداخت تسهیلات دریافتی می باشد. هدف پژوهش آنها مطالعه و بررسی علل و عوامل عدم بازپرداخت تسهیلات بنگاه های زودبازده شعب بانک ملی شهرستان شهرکرد که اغلب طی سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ پرداخت گردیده و ارائه راهکارهای اجرایی برای افزایش وصول مطالبات در آینده است. یافته های پژوهش آنها نشان داده است که از دیدگاه مخاطبین پرسشنامه فاکتورهای همچون علل و عوامل فرابانکی، تسهیلات تکلیفی، ضعف مدیریت و زمینه ی مناسب رفتار رانت جویانه وام گیرندگان، قصور و بی توجهی در اخذ وثایق کافی، نوع فعالیت، انتقال تسهیلات دریافتی توسط وام گیرندگان به سایر بخشها، سابقه ی همکاری وام گیرنده با بانک و ناکافی بودن منابع مالی مورد نیاز از اهم عوامل موثر بر عدم بازپرداخت تسهیلات زودبازده در شعب بانک ملی شهرکرد بوده است [۵].

حمید کردبچه و لیل پردل نوش آبادی (۱۳۹۰)، در مقاله خود با عنوان «تبیین عوامل مؤثر بر مطالبات معوق در صنعت بانکداری ایران»، به بررسی عوامل ایجاد مطالبات معوق بانکهای تجاری در صنعت بانکداری ایران پرداخته اند. آنها با برآزش یک مدل رگرسیونی اقتصادسنجی^۱ نتیجه گرفتند که کارایی عملیاتی، رفتار احتیاطی و نوع مالکیت بانکها و همچنین شرایط اقتصاد کلان، متغیرهای تعیین کننده و معنادار در توضیح مطالبات معوق هستند [۶].

رستمیان و طبسی (۱۳۸۹) به بررسی عوامل مؤثر در ایجاد معوقات در بانک های تجاری می پردازند. در این تحقیق پرونده هایی را که مرجع صدور مصوبه آنها کمیته اعتباری مدیریت شعب بوده و بیشترین بدهی معوق را به هر یک از شعب بانک ملت منطقه آزاد کیش دارند، انتخاب نموده و با مراجعه به پرونده های این مشتریان، اطلاعات لازم جهت تجزیه و تحلیل داده ها استخراج شد. در انتهای این پژوهش ۵۸ پرونده مطالبات معوق طی دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۸۶ را بصورت تصادفی مشخص و مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به تجزیه و تحلیل داده ها نتایج تحقیق نشان داد که: بین نوسانات نرخ ارز، نوع فعالیت اقتصادی، مدت زمان اعتبارات اعطایی، نوع موارد استفاده از اعتبار، نوع وثایق دریافتی و نوع اعتبار اعطایی، با مطالبات معوق رابطه وجود دارد [۷].

حیدری و همکاران (۱۳۸۹) به بررسی اثر شوک های کلان اقتصادی بر روی مطالبات معوق بانکها در دوره زمانی ۱۳۸۷-۱۳۷۹ می پردازند. برای این منظور در وهله اول از مدار ARDL استفاده کرده اما از آنجا که متغیرهای برونزای مدل، خود دارای خاصیت درونزایی هستند، لذا برای نمایش روابط پویای متغیرهای برونزا، از مدل VAR استفاده گردیده است. همچنین به منظور بررسی اثر واکنش مطالبات معوق به شوک های اقتصادی، از تابع واکنش آنی و تجزیه واریانسها به عنوان ابزاری برای تحلیل تست استرس استفاده نموده اند. طبق مدل های برآزش شده، تأثیر شوک متغیرهای اقتصادی که از اجزای سیاست های پولی و مالی به وجود می آید، نظیر تورم، رشد ناخالص داخلی بدون نفت، حجم نقدینگی، نرخ سود تسهیلات به ترتیب دارای بیشترین تأثیرات بر روی مطالبات معوق سیستم بانکی هستند [۸].

قوش^۲ (۲۰۱۵) در مقاله ای تحت عنوان عوامل خاص و منطقه ای در وام های بدون بازگشت در صنعت بانکداری (شواهدی از ایالات آمریکا) به بررسی وضعیت وام های معوق بانک های تجاری و موسسات ذخیره در کشور آمریکا و کلمبیا در سال های ۱۹۸۴ تا ۲۰۱۳ پرداخته است. وی در این پژوهش به استفاده از روش اثرات ثابت و مدل پیش بینی داینامیک GMM روی آورده است. نتایج پژوهش وی نشان می دهد که سرمایه گذاری بیشتر، ریسک تسویه حساب، کیفیت پایین اعتبار، عدم کارآمدی بالای هزینه ها و اندازه صنعت بانکداری به طور مستقیم میزان معوقات بانکی را افزایش می دهد، در حالیکه سوددهی بالاتر بانک ها حجم کمتر معوقات را به همراه دارد. علاوه بر این موارد، بالا بودن تولید ناخالص داخلی، نرخ رشد درآمد شخصی افراد و شاخص قیمت مسکن، کاهش معوقات بانکی را به همراه دارد، در حالیکه تورم، نرخ بیکاری هر ایالت و استقراض دولت آمریکا به طور چشم گیری با افزایش نرخ معوقات

¹ Econometric Regression

² Ghosh

بانکی همراه است. در انتها به عنوان راه های پیش گیری وی بیان می کند که مدیریت سرمایه گذاری ها، کیفیت اعتبارات و مدیریت اثربخش هزینه ها در ارزیابی بانک ها و سلامت مالی آنها باید در نظر گرفته شوند [۹].

اولادیبول و اولادیبو^۳ (۲۰۰۸) در پژوهش خود با عنوان «عوامل بازپرداخت وام های کشاورزان خرد در منطقه کشاورزی اوگبوموسو نیجریه» با استفاده از اطلاعات مربوط به ۱۰۰ کشاورز و ۱۰ روستا در ۲ منطقه به صورت تصادفی ساده و از طریق آمار توصیفی و تحلیل رگرسیون حداقل مربعات معمولی دریافتند که عواملی چون سن، تحصیلات و تجربه کشاورز، اندازه و نوع فعالیت می توانند از عوامل موثر در بازپرداخت وام ها تلقی شوند. یافته های آماری نشان داده است که بیش از ۱۰۰۰۰۰ صنعت کوچک و متوسط در سنگاپور، ۵۰۰۰۰۰ در مالزی و ۲ میلیون در ژاپن وجود دارد. به عبارتی آنها ۸۰٪ از شرکت های فعال در اقتصاد این کشورها و ۲۹٪ از GDP آنها را در سال ۲۰۰۰ شکل داده اند. نزدیک به نیمی از GDP آمریکا در سال ۱۹۹۹ قابل استناد به کسب و کارهای کوچک است که ۶۸/۲ میلیون نفر یا به عبارتی ۵۸٪ استخدام ها را به خود اختصاص داده اند [۱۰].

اولاگونجو و آدیمو^۴ (۲۰۰۷) در مقاله تحقیقی خود تحت عنوان «عوامل موثر بر بازپرداخت برای کشاورزان خرد در جنوب غرب نیجریه» با استفاده از روش سه مرحله ای در جمع آوری اطلاعات بیان می دارند که تجربه کشاورز، منطقه کشاورزی، هزینه تهیه وام، تعداد مراجعات برای دریافت وام و تحصیلات کشاورز از عمده ترین عوامل در بازپرداخت بوده است [۱۱].

کروسنر و همکاران^۵ (۲۰۰۷)، مطالعه ای تحت عنوان بحران های بانکی و وابستگی مالی و رشد اقتصادی انجام داده اند. آنها در این مقاله به بررسی سازوکارهایی می پردازند که بحران های بانکی را به شرایط و فعالیت بخش های واقعی اقتصاد مرتبط می سازد [۱۲].

فیلوسا^۶ (۲۰۰۷)، بر اساس جدیدترین مطالعات، رفتار سیستم بانکی ایتالیا را از طریق آزمون استرس توسط مدل VAR سه گانه، تخمین زد. یافته ها نشان داد که نرخ قصور و حاشیه سود (مقیاس سودآوری) به عنوان شاخصی از بحران بانکی است [۱۳].

پژوهش مهم دیگر با عنوان "مطالبات معوق، علل، راهکارها و برخی آموزه ها" توسط محمد شفیق الاسلام^۷ و همکارانش (۲۰۰۵) درباره حل مشکلات وام های معوق انجام شده است. در پژوهش فوق تلاش شده است تا برخی از روش های بازبایی وام های NPL یا نیازمندی های مربوط به این فرایند بیان گردد. وی در مقاله خود درباره فرهنگ عدم بازپرداخت بدهی یا نکول بحث کرده و آن را عادت جا افتاده قلمداد کرده است. در کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته، دلایل نکول، جنبه های چندگانه ای داشته و پژوهشگران مختلف، دلایل گوناگونی را برای آن بیان کرده اند که برخی از آنها عبارت است از:

۱. کاهش توجه به وام گیرندگان؛

۲. حرکت در طول منحنی ریسک (اثر پتروسکی)^۸؛

۳. افزایش وام به معنی تشدید ریسک (اثر هرمی معکوس)^۹؛

۴. برنامه نداشتن وام دهندگان برای مواجهه با ریسک (اثر خوشبینانه)^{۱۰}؛

۵. جستجو برای ضعف های عملیات؛

اعتباردهی توسط وام گیرندگان. بر مبنای این علت، در برنامه های اعتباردهی به درجه شکست پذیری وام گیرندگان توجه نمی

³ Oladeebol and Oladeebo

⁴ Olagunju and Adeyemo

⁵ Kroszner

⁶ Filosa

⁷ Islam

⁸ Petroski Effect

⁹ Inverted Pyramid Effect

¹⁰ The Pollyanna Effect

شود (اثر پارک ژوراسیک)^{۱۱}؛

۶. تسخیر برنامه های اعتباری توسط جستجوگران رانت (اثر هواپیما رایی)^{۱۲}؛
۷. وام دهندگان و طراحان پروژه انتظارهای کمی دارند (اثر رفع تکلیف)^{۱۳}
۸. عدم اراده قوی در وام دهندگان برای تجمیع وام ها (اثر بنده نوازانه)^{۱۴}؛
۹. فقدان برنامه های مناسب برای مواجهه با وام های بد (اثر فرهنگ بالای نکول)^{۱۵}؛
۱۰. وجود فساد در تصویب (اثر رد و بدل کردن شانس)^{۱۶} [۱۴].

بابوک و جانکر^{۱۷} (۲۰۰۵)، با استفاده از داده های ماهانه بخش بانکداری کشور چک (۱۹۹۳ تا ۲۰۰۵)، از مدل جامع بدون قید VAR برای اندازه گیری تأثیر شوک های اقتصادی بر روی کیفیت وام ها استفاده نمودند. نسبت وام های معوق به کل تسهیلات به عنوان شاخصی برای کیفیت وام ها مدنظر قرار گرفت. طبق مدل برازش شده، روابط قوی میان کیفیت وام ها و برخی متغیرهای اقتصادی بر اساس تابع عکس العمل آنی تأیید شد. متغیرهایی نظیر بیکاری، شاخص قیمت مصرف کننده (CPI)، تورم و ریسک اعتباری باعث افزایش و نرخ ارز حقیقی و پایه پولی مطابق با تئوری، باعث کاهش مطالبات معوق می شدند. همچنین آزمون استرس با توجه به اثر شوک های حدی اقتصاد برای اندازه گیری میزان شکنندگی بخش بانکی کشور چک مورد استفاده قرار گرفت. افزایش شتاب نسبت وام های غیر جاری^{۱۸}، بالا بودن بیکاری و انتظارات تورمی^{۱۹} به عنوان شاخص های خطراتی مهم، برای شناسایی بدشدن وضعیت پرتفوی اعتباری شناخته شد. طبق سایر آزمون های استرس، ثبات سیستم بانکی به ثبات قیمت ها^{۲۰} و رشد اقتصادی بستگی پیدا می کند [۱۵].

فوفک^{۲۱} (۲۰۰۵) با مطالعه بر روی چند کشور آفریقایی نشان داد که رشد تولید ناخالص داخلی، نرخ ارز واقعی، حاشیه سود خالص و وام های بین بانکی از جمله عوامل شکل گیری مطالبات معوق در این کشورها هستند [۱۶]. با توجه به مطالعه صورت گرفته بر روی معوقات بانکی در یک دسته بندی کلان می توان عوامل ایجاد کننده معوقات بانکی را در سه گروه عوامل بانکی (مدیریتی)، فرابانکی (محیطی) و قانونی قرار داد. بدین ترتیب متغیرهای موثر بر این مولفه به شرح ذیل جمع بندی می گردند:

جدول ۱: جمع بندی تحقیقات حوزه عوامل موثر بر معوقات بانکی

گروه اصلی معیار	معیار	محقق
بانکی (مدیریتی)	عدم شفافیت گزارش های عملکردی	[۱۹، ۱۸، ۱۴، ۱۷]
	برداشت از منابع بانک مرکزی	[۱۷]
	عدم دقت کافی در اعتبارسنجی	[۴، ۲۲، ۲، ۳، ۱، ۲۱، ۲۰، ۱۷]
		[۲۵، ۲۴، ۱۸، ۲۳، ۵]

¹¹ Jurassic Park Effect

¹² Hijack Effect

¹³ Something must be done Effect

¹⁴ Patronizing Effect

¹⁵ High default Culture

¹⁶ Give and Take the chance Effect

¹⁷ Baboucek and Jancar

¹⁸ None-performance loan (NPL).

¹⁹ Inflationary tendencies

²⁰ Price stability

²¹ Fofack

گروه اصلی معیار	معیار	محقق	
	عدم مدیریت موثر بر ارقام دارایی ها	[۳، ۲، ۲۳، ۲۰]	
	اعطای تسهیلات بلندمدت از محل منابع سپرده های کوتاه مدت	[۵، ۱۷]	
	عدم نظارت بر روند مصارف تسهیلات	[۲۲، ۵، ۲، ۳، ۱، ۲۰، ۲۱، ۱۷] [۱۸]	
	انحرافات مدیریتی و رانت	[۱۸، ۱۴، ۹، ۲۲، ۵، ۳، ۱]	
	ضعف سیستم تشویقی مشتریان خوش حساب	[۵، ۱۷]	
	عدم استفاده از بیمه تسهیلات	[۱۷]	
	کاهش کیفیت اطلاعات	[۲۴، ۴، ۲۳]	
	عدم آموزش به کارکنان بانک	[۱۸، ۲۲، ۵، ۱]	
	مصوبات استمهال	[۳]	
	محدودیت در قضاوت متخصص امور بانکی	[۵، ۱۷]	
	فرابانکی (محیطی)	تفاوت نرخ سود سپرده و تسهیلات بانکی و نرخ بهره بازار	[۲، ۳، ۱، ۲۱، ۲۰]
		تفاوت نرخ تورم و نرخ سود بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری	[۹، ۲، ۲۳، ۲۰]
		اطاله رسیدگی قضایی	[۱۷، ۵]
		پذیرش املاک غیرقابل تهاتر	[۱۷]
		مشکلات در اداره ثبت و وثایق	[۸، ۴، ۱، ۱۷]
		نوسان نقدینگی و حجم سپرده	[۹، ۱۷]
		بحران مالی و رکود جهانی	[۲، ۵، ۲۰، ۱۷]
		تحریم های بین المللی سیستم پولی و مالی	[۱۷]
عدم گشایش اعتبارات اسنادی مدت دار		[۱۷]	
حوادث غیر مترقبه		[۲۴، ۵، ۱۷]	
تحولات سیاسی و اقتصادی داخلی و خارجی		[۳، ۲۲، ۲۴، ۲۶، ۱۷]	
افزایش واردات رسمی و قاچاق		[۵، ۱۷]	
رکود در بخش مسکن		[۱۰، ۱۷]	
مصرف تسهیلات دریافتی در محلی غیر از موضوع اجرای طرح		[۵، ۱۷]	
وجود نهادهای فرابانکی		[۲۴، ۵]	
کاهش نرخ رشد اقتصادی		[۲۶، ۱۴، ۲۳]	
تورم		[۲۶، ۱۴، ۹، ۸]	
رشد تولید ناخالص داخلی		[۱۹، ۱۶]	
نرخ ارز		[۲۶، ۱۴]	
بیکاری		[۱۴، ۹]	
قانونی	محدود شدن بانک ها در اخذ وثیقه	[۳، ۱۷]	
	اعطای تسهیلات تکلیفی	[۲۶، ۲۴]	
	تمدید و امهال در موارد نادرست و غیر ضروری	[۱، ۲۴]	
	قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی	[۲۴، ۲۲، ۸، ۵، ۱۷]	
	قانون رفع موانع تولید	[۱۷]	
	نبود نظارت بر قوانین عقود اسلامی	[۳]	
	قانون عدم الزام سپرده وثیقه ملکی	[۲۴، ۱۷]	
	عدم ثبات سیاست های مالی و پولی	[۲، ۱، ۸، ۲۱، ۲۰، ۴، ۲۴]	
	عدم همسویی قوانین اسلامی با قوانین بانکی	[۳]	

گروه اصلی معیار	معیار	محقق
	ضعف قانونی	[۱]

۳- روش تحقیق

معیارهای های استخراج شده از ادبیات موضوع در یک دسته بندی طبق ادبیات موجود در سه دسته اصلی قرار گرفته اند. تجزیه و تحلیل مدل تصمیم گیری با رویکرد مدل سازی نرم، با استفاده از نرم افزار اکسل محاسبه می شود. روش تحقیق در تحقیق حاضر روش علم مدیریت (MS)^{۲۲} است که در آن اقدام به طراحی درخت تصمیم در شناسایی مهم ترین عوامل ایجاد کننده معوقات بانکی می نماییم. این تحقیق از نوع مطالعات موردی می باشد که مورد مطالعاتی آن بانک مسکن است، که البته در صورت تایید اعتبار مدل طراحی شده جامعه بانکی کشور، مدل مذکور را می توانند با ایجاد تغییرات اندکی در ساختار مدل به کار گیرند. بدین منظور توزیع تمامی پرسشنامه ها بصورت خبرگی بوده است، به این صورت که در هر بخش چند خبره از معاونین و مدیران با تجربه در سازمان، شخص رئیس سازمان و یا شخصی که وی بدلیل شناخت بیشتر نسبت به موضوع، معرفی کرده باشد به سؤالات پرسشنامه پاسخ می دهند.

پرسشنامه های مقایسه زوجی که اوزان سطح مربوط به معیارها را به ما می دهد نیز توسط خبرگان بانک مسکن پر شده است. در تعیین معیار خبرگی این افراد ویژگی های زیر مدنظر قرار گرفت:

۱. تجربه بیشتر
۲. تحصیلات بالاتر
۳. رده شغلی بالاتر
۴. انگیزه بالاتر در پاسخ دهی
۵. در دسترس بودن

تعداد معیارهای این ابزار در پرسشنامه، پس از بررسی خبرگان به ۲۶ عدد رسید. معیارهای فرعی ایجاد کننده معوقات بانکی که در بررسی خبرگی انتخاب شده اند بصورت تفکیکی در جدول ۲ آمده است که درخت تصمیم این پژوهش را شکل می دهند. در این دسته بندی عوامل بانکی عواملی که در حیطه بانک می باشند و از ضعف های مدیریتی، کارشناسی و عدم سازوکار مناسب در روند اعطای تسهیلات ناشی می شوند. عوامل فرابانکی عواملی که خارج از کنترل بانک می باشند و از سایر نهادها، فضای کسب و کار، داد و ستد و محیط های بین المللی ناشی می شوند. عوامل قانونی عوامل و باید و نبایدهایی که به صورت قانون اعمال می شود.

جدول ۲: درخت تصمیم عوامل ایجاد کننده معوقات بانکی

معیار اصلی	معیار فرعی
بانکی (مدیریتی) (۸ معیار)	عدم شفافیت گزارش های عملکردی
	عدم دقت کافی در اعتبارسنجی
	عدم مدیریت موثر براقلام دارایی ها
	عدم نظارت بر روند مصارف تسهیلات
	انحرافات مدیریتی و رانت

معیار اصلی	معیار فرعی
فرابانکی (محیطی) (۱۰ معیار)	عدم استفاده از بیمه تسهیلات
	کاهش کیفیت اطلاعات
	عدم آموزش به کارکنان بانک
	محدودیت در قضاوت متخصص امور بانکی
	تفاوت نرخ سود سپرده و تسهیلات بانکی و نرخ بهره بازار
	تفاوت نرخ تورم و نرخ سود بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری
	مشکلات در اداره ثبت و وثایق
	بحران مالی و رکود جهانی
	عدم گشایش اعتبارات اسنادی مدت دار
	تحولات سیاسی و اقتصادی داخلی و خارجی
قانونی (۸ معیار)	مصرف تسهیلات دریافتی در محلی غیر از موضوع اجرای طرح
	وجود نهادهای فرابانکی
	کاهش نرخ رشد اقتصادی
	محدود شدن بانک ها در اخذ وثیقه
	اعطای تسهیلات تکلیفی
	تمدید و امهال در موارد نادرست و غیر ضروری
	قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی
	قانون رفع موانع تولید
	قانون عدم الزام سپرده وثیقه ملکی
	عدم ثبات سیاست های مالی و پولی
عدم همسویی قوانین اسلامی با قوانین بانکی	

۴- بحث و نتایج

پس از نظر سنجی از خبرگان بانکی، چون تصمیم گیری به صورت گروهی و از چندین خبره صورت گرفته است، ماتریس حاصل از میانگین هندسی نظرات آنها را تشکیل می دهیم، نرمال سازی بر روی آن صورت می گیرد و پس از محاسبه میانگین هندسی برای هر معیار اصلی و فرعی، وزن و درجه اهمیت آنها بدست می آید.

جدول ۳: اولویت بندی نهایی کلیه معیارها

رتبه نهایی	وزن نهایی	وزن معیار فرعی	معیار فرعی	وزن معیار اصلی	گروه اصلی معیار
۲	۰/۰۸۶	۰/۱۸	عدم شفافیت گزارش های عملکردی	۰/۴۹	بانکی (مدیریتی) (۸ معیار)
۱	۰/۰۹۳	۰/۱۹	عدم دقت کافی در اعتبارسنجی		
۳	۰/۰۷۴	۰/۱۵	عدم مدیریت موثر براقلام دارایی ها		
۴	۰/۰۵۸	۰/۱۲	عدم نظارت بر روند مصارف تسهیلات		
۵	۰/۰۵۵	۰/۱۱	انحرافات مدیریتی و رانت		
۷	۰/۰۴۷	۰/۱۰	عدم استفاده از بیمه تسهیلات		
۹	۰/۰۴۲	۰/۰۹	کاهش کیفیت اطلاعات		
۱۲	۰/۰۳۴	۰/۰۷	عدم آموزش به کارکنان بانک		

۸	۰/۰۴۴	۰/۱۴۳	محدودیت در قضاات متخصص امور بانکی	۰/۳۰	فرا بانکی (محیطی) (۱۰ معیار)
۱۰	۰/۰۳۹	۰/۱۲۸	تفاوت نرخ سود سپرده و تسهیلات بانکی و نرخ بهره بازار		
۱۶	۰/۰۲۹	۰/۰۹۶	تفاوت نرخ تورم و نرخ سود بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری		
۱۳	۰/۰۳۳	۰/۱۰۹	مشکلات در اداره ثبت و وثایق		
۱۴	۰/۰۳۲	۰/۱۰۶	بحران مالی و رکود جهانی		
۲۱	۰/۰۲۴	۰/۰۸۰	عدم گشایش اعتبارات اسنادی مدت دار		
۱۷	۰/۰۲۹	۰/۰۹۴	تحولات سیاسی و اقتصادی داخلی و خارجی		
۱۸	۰/۰۲۶	۰/۰۸۶	مصرف تسهیلات دریافتی در محلی غیر از موضوع اجرای طرح		
۲۰	۰/۰۲۴	۰/۰۷۸	وجود نهادهای فرا بانکی		
۱۹	۰/۰۲۴	۰/۰۸۰	کاهش نرخ رشد اقتصادی		
۶	۰/۰۵۲	۰/۲۵	محدود شدن بانک ها در اخذ وثیقه	۰/۲۱	قانونی (۸ معیار)
۱۱	۰/۰۳۵	۰/۱۷	اعطای تسهیلات تکلیفی		
۱۵	۰/۰۳۰	۰/۱۵	تمدید و امهال در موارد نادرست و غیر ضروری		
۲۲	۰/۰۲۲	۰/۱۱	قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی		
۲۳	۰/۰۱۸	۰/۰۹	قانون رفع موانع تولید		
۲۶	۰/۰۱۶	۰/۰۷۸	قانون عدم الزام سپرده وثیقه ملکی		
۲۵	۰/۰۱۶	۰/۰۷۸	عدم ثبات سیاست های مالی و پولی		
۲۴	۰/۰۱۷	۰/۰۸۲	عدم همسویی قوانین اسلامی با قوانین بانکی		

۵- نتیجه گیری کلی

نتایج نشان داد که معیارهای بانکی (مدیریتی) مهم ترین عامل در ایجاد معوقات بانکی می باشد. پس از آن معیارهای فرا بانکی (محیطی) و معیارها قانونی نیز در رتبه سوم اهمیت قرار گرفت.

در میان معیارهای فرعی نیز عدم دقت کافی در اعتبارسنجی، عدم شفافیت گزارش های عملکردی و عدم مدیریت موثر بر اقلام دارایی ها، در رتبه های اول تا سوم اهمیت قرار گرفتند و سایر معیارها در رتبه های بعدی. در این میان عدم هم سویی قوانین اسلامی با قوانین بانکی، عدم ثبات سیاست های مالی و پولی و قانون عدم التزام سپرده وثیقه ملکی در کمترین درجه اهمیت قرار گرفته اند. در مجموع به منظور عملی کردن نتایج و یافته های بدست آمده از مطالعه حاضر و در جهت کاهش و یا جلوگیری از ایجاد و توسعه مطالبات معوق، پیشنهادهای ذیل از قالب نتایج و یافته های تحقیق، ارائه می گردد:

۱- با توجه به آنکه عامل بانکی (مدیریت) به عنوان مهمترین عامل از نظر وزن عاملی در زمینه عوامل موثر بر مطالبات معوق در بانک مسکن محسوب می گردد؛ پیشنهادهای ذیل قابل توجه است:

- آموزش کارکنان به ویژه نیروهای مرتبط با اعطای تسهیلات؛

- برگزاری کلاس ها و کارگاه های خبره پروری در راستای افزایش تخصص کارشناسان و مدیران کمیته های اعتباری؛

- لحاظ نمودن سوابق آموزشی و کاری در انتصابات کادر اعتباری بانک ها؛

- رتبه بندی مشتریان اعتباری با توجه به اهلیت و سوابق اعتباری آنها؛

- بازخواست جدی از مدیران میانی و سابق که در فرآیند اعطای تسهیلات معوق نقش آفرینی داشته اند؛

- تعریف محورهایی به منظور بررسی نحوه اعتبارسنجی مشتریان در بازرسی های برنامه ای؛

- نظارت دقیق و جدی بر نحوه کارشناسی و قیمت گذاری وثایق؛

- نظارت مستمر در زمینه مطابقت محل مصرف تسهیلات با طرح مصوب در قرارداد؛

۲- عامل و مولفه بعدی که با توجه به وزن عوامل، به عنوان عامل دوم از اهمیت و جایگاه خاصی در زمینه عوامل موثر بر مطالبات معوق برخوردار است؛ عوامل فرابانکی نام گرفته است. کاهش نرخ سود بانکی و جذاب شدن دریافت تسهیلات بیش از گذشته از دیگر دلایل معوق شدن بخشی از مطالبات بانک هاست. همواره هستند افرادی سودجو که در پی سوءاستفاده از شرایط به وجود آمده هستند و با دریافت تسهیلات کلان از بانک ها به سفارشات مختلف و متوسل شدن به افراد و روش های گوناگون تسهیلات میلیاردی دریافت کرده و با استفاده از تفاوت بین نرخ سود بانک ها و نرخ سودبازار در پی کسب سودهای ناگهانی می باشند. این افراد از جمله کسانی هستند که در پرداخت بدهی خود به بانک ها هیچ انگیزه ای نداشته و اتفاقاً معتقدند هر چقدر در پرداخت دیون خود تعلل کنند امکان بهره مندی و کسب سودهای بیشتری برایشان فراهم خواهد شد. شرایط اقتصادی هم چون تورم و رکود حاکم از دیگر عواملی است که طی سال های اخیر موجب گردیده تسهیلات گیرندگان کلان بانک ها که با هدف انجام فعالیت های مولد اقدام به دریافت منابع بانکی کرده اند، نتوانند بدهی خود را به بانک پرداخت کنند. یکی از راهکارهای اصلی جلوگیری از گسترش مطالبات معوق را می بایست بررسی دقیق طرح های متقاضی دریافت تسهیلات عنوان کرد. شاید این را بتوان راه پیشگیرانه مطالبات معوق عنوان نمود. ایجاد واحد کارشناسی قوی متشکل از افراد آگاه و متخصص که توان بررسی دقیق طرح های متقاضی دریافت تسهیلات را داشته باشند شرایطی را فراهم خواهد کرد که منابع بانک به بخش های مولد دارای توجیه اقتصادی سوق پیدا کند. حصول این نتیجه تحقق اهداف دولت را نیز میسر خواهد کرد. تأکید اصلی دولت طی سال های اخیر همواره سوق دادن منابع بانک ها به بخش های مولد برای حل مشکل بیکاری و نیل به رشد اقتصادی مدنظر در برنامه های توسعه است. زمانی این هدف محقق خواهد شد که منابع به بخش های مولد با توجیه اقتصادی منتقل شود. طرح هایی که با دریافت تسهیلات جان تازه ای گرفته و بر تولید خود بیفزایند، طرح هایی که با فعالیت خود اشتغال و تولید به ارمغان می آورند و نوید دهنده بهبود شرایط اقتصادی اند. مطمئناً ایجاد واحد کارشناسی خبره در بانک ها و سختگیری و دقت نظر لازم در پرداخت تسهیلات این مهم را میسر خواهد کرد. بانک ها نیز می توانند با قویتر کردن واحدهای کارشناسی خود روند بررسی طرح ها و نظارت پس از پرداخت تسهیلات را عملی تر و تخصصی تر همراه با صرف زمان کمتری کنند. تحقق موارد یاد شده و فراهم نمودن شرایط بیان شده به طور قطع به کاهش و جلوگیری از افزایش مطالبات معوق کمک خواهد کرد. در همین راستا پیشنهادهای ذیل ارائه می گردد:

- عدم به کارگیری کارکنان سال های آخر خدمت در امور اجرایی اعطای تسهیلات و استفاده بیشتر از آنها در سیاستگذاری تسهیلات اعتباری؛

- ایجاد سیستم مکانیزه بر اساس مستندات واقعی مشتری در اعطای تسهیلات به منظور جلوگیری از دخالت گروه های ذی نفوذ؛
- تأثیرپذیری نظام بانکی از تحولات سیاسی و اقتصادی بازارهای جهانی، عامل و مولفه ای است که با توجه به آزمون تحلیل سلسله مراتبی، از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است. به منظور کاهش این تأثیرپذیری؛ پیشنهاد می گردد تا طرح های ارائه شده جهت دریافت تسهیلات، با توجه به بازار فروش کالا و خدمات مطرح در سطح تجارت جهانی؛ مورد بررسی قرار گیرد.

- به منظور از بین بردن یا کاهش عامل با عنوان تفاوت در میزان نرخ تسهیلات اعطایی به مشتریان، نکاتی چند قابل توجه و عنایت است:

- یکسان سازی (برابر نمودن) میزان نرخ تسهیلات در تمامی شبکه های پولی (بانکی) کشور و متناسب نمودن آن با میزان نرخ تورم در جامعه؛

- اخذ درآمد بانک ها و موسسات پولی از کارمزدهای ارائه خدمات بانکی به جای درآمدهای حاصل از تفاوت نرخ تسهیلات و سپرده ها؛

۳- عامل بعدی که با توجه به وزن عوامل، به عنوان عامل سوم از اهمیت در زمینه عوامل موثر بر مطالبات معوق برخوردار است؛ عوامل قانونی نام گرفته است. در همین راستا پیشنهادهای ذیل ارائه می گردد:

- ایجاد نرم افزاری جامع و به روز از سوابق اعتباری مشتریان شبکه بانکی کشور؛

- ایجاد مکانیزم نظارت و کنترل سامت موسسات حسابرسی و حسابداری با عنایت به قسم نامه آنها در راستای قوانین سازمان حسابرسی کل کشور؛

- ایجاد فرآیندهای نظارتی الکترونیکی خارج از حدود اختیارات کادر کمیته های اعتباری بانک ها و تأثیرگذاری قوانین حاکم بر مطالبات معوق بر حدود تصمیم گیری های اعتباری؛
- شفاف و یکنواخت نمودن قوانین در جهت سرعت بخشیدن به فرآیند رسیدگی به پرونده های قضایی؛ پیشنهاد می شود.
- به منظور رفع معضل قوانین التزام آور قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی، قانون رفع موانع تولید و قانون عدم الزام سپرده وثیقه ملکی پیشنهاد می گردد که اختیارات بانک ها در اخذ نوع و میزان وثایق مربوطه در زمان اعطای تسهیلات؛ افزایش یابد.
- بدیهی است که سازمان بازرسی کل کشور به دلیل محدود بودن منابع انسانی و کمبود زمان قادر نخواهد بود نظارت مستمر و ریزبینانه بر روند اعطای تسهیلات در تمامی بانک ها داشته باشد. سیستم های کنترل داخلی بانک ها به دلیل محدودتر بودن دایره نظارتی و آشنایی نزدیک با شرایط بانک، بیشک در این زمینه مؤثرتر خواهند بود. لذا پیشنهاد می گردد سازمان بازرسی کل کشور از طریق ارتباط مستمر با مسئولین کنترل داخلی بانک ها و نظارت بر حسن عملکرد این نهادها، امکان بررسی دقیق مطالبات معوق در تمامی بانک ها را فراهم نماید. همچنین استفاده از سیستم های رایانه ای در راستای انتقال و تبادل اطلاعات بین بانک و سازمان می تواند در این امر مؤثر باشد.
- اعمال نظارت دقیق بر تمامی تشریفات و الزام های قانونی برای جلوگیری از سهل انگاری و استفاده از نفوذ و روابط شخصی در اعطای تسهیلات؛
- بررسی و پیگیری نحوه ی پذیرش و اعطای تسهیلات تکلیفی و همچنین بررسی دلایل تعیین اشخاص مشمول برای برخورداری از این دسته تسهیلات؛
- نظارت موردی بر نحوه ی تشکیل پرونده های تسهیلاتی کلان.
- این تحقیق با محدودیت هایی نیز همراه بوده است که از آن جمله:
۱. به دلیل شرایط فرهنگی اجتماعی و تفاوت های اجتماعی، نتایج این تحقیق فقط قابل تعمیم به محیط های مشابه (سایر موسسات مالی) می باشد. از این رو توصیه می شود که این پژوهش در سطح کلی تر و با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی و گروه های مختلف در موسسات مختلف مورد پژوهش قرار گیرد.
 ۲. با استفاده از روش های دیگر رتبه بندی می توان معیارهای موجود را رتبه بندی کرده و به شناسایی مهم ترین عوامل ایجاد کننده معوقات بانکی پرداخت.
 ۳. نظرسنجی و تحلیل آماری انجام شده می تواند در دوره های زمانی مشخصی تکرار شود تا تغییراتی که در طول زمان رخ می دهد را نیز مورد ارزیابی قرار داد.
 ۴. در این تحقیق جهت تعیین اولویت اهداف از فرایند تحلیل سلسله مراتبی با داده های قطعی استفاده شده است، که می توان جهت واقعی تر کردن هر چه بیشتر مساله از تحلیل فازی استفاده کرد.

سپاسگزاری

سپاس خداوند باری تعالی را که به من فرصت علم آموزی و توانایی تحصیل را عطا فرمود.

در کلاس تو مراجایی هست که در آن نیمکت چوبی و خشک در از عشق و فضیلت به رویم بگشودی...

به مصداق "من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق" بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه **جناب آقای دکتر رحمت اله محمدی پور** که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کارساز و سازنده بارور ساختند، کمال تشکر را داشته باشم و از **جناب آقای دکتر محمود اوتادی** به خاطر مشاوره ها و لطف بی دریغشان قدردانی می نمایم. و همچنین از مدیر محترم اداره وصول مطالبات بانک مسکن شهر تهران و در نهایت خالصانه از تمامی کسانی که به

نوعی مرا در به انجام رسیدن این مهم یاری نموده‌اند قدردانی نموده و از درگاه حضرت احدیت سلامتی، سرفرازی و توفیق روزافزونشان را مسئلت می‌نمایم.

۶- مراجع

- [۱] سعید رسولی و مجتبی مجیدی "تحلیلی بر دلایل شکل‌گیری معوقات بانکی و راه کارهای پیش رو" مجله دانش ارزیابی، سال هفتم، شماره ۲۵، ۱۳۹۴، صفحات ۵-۲۰.
- [۲] اعظم سعیدی کلیشمی "بررسی و تحلیل مطالبات معوق شبکه بانکی استان گیلان طی سال‌های (۱۳۹۱-۱۳۹۲): چالش‌ها و راهکارها" مجله اقتصادی، شماره‌های ۱۱ و ۱۲، ۱۳۹۳، صفحات ۵۹-۷۶.
- [۳] حاجی ابراهیم نخعی و محمدحسین رنجبر "شناسایی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر ایجاد مطالبات مشکوک الوصول (مطالعه موردی شعب بانک ملی شهرستان زاهدان)" کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و مهندسی صنایع، ۱۳۹۴.
- [۴] امیر محمدزاده، محمد عطایی، و حسین سلیمی "شناسایی و اولویت بندی موانع وصول معوقات بانکی با استفاده از مدل ترکیبی دیمتال شبکه ای و ویکور"، فصلنامه مدیریت توسعه و تحول؛ شماره ۱۶؛ ۱۳۹۲، صفحات ۲۶-۱۵.
- [۵] نادر محمودی و حسین شریفی "بررسی علل و عوامل مؤثر در عدم بازپرداخت تسهیلات اعطایی زودبازده در شعب بانک ملی شهرکرد" اولین همایش الکترونیکی ملی چشم انداز اقتصاد ایران، ۱۳۹۲.
- [۶] حمید کردیچه و لیلا پردل نوش آبادی "تبیین عوامل مؤثر بر مطالبات معوق در صنعت بانکداری ایران" فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال شانزدهم، شماره ۴۹، ۱۳۹۰، صفحات ۱۴۹-۱۱۷.
- [۷] فروغ رستمیان و داود طبسی "بررسی عوامل مؤثر در ایجاد مطالبات معوق بانک‌های تجاری مناطق آزاد تجاری - صنعتی (مورد مطالعه - شعب بانک ملت منطقه آزاد کیش)" پژوهشنامه حسابداری مالی و حسابرسی، شماره ۶، ۱۳۸۹، صفحات: ۱۷۳-۱۹۴.
- [۸] هادی حیدری، زهرا زواریان و ایمان نوربخش "بررسی اثر شاخص‌های کلان اقتصادی بر مطالبات معوق بانک‌ها" فصلنامه پول و اقتصاد، شماره ۴، ۱۳۸۹، صفحات: ۱۹۱-۲۱۹.
- [9] A. Ghosh "Banking-industry specific and regional economic determinants of non-performing loans: Evidence from US states" *Journal of Financial Stability*, 20, pp. 93-104, 2015.
- [10] J.O. Oladeebol, and O.E. Oladeebo "Determinants of Loan Repayment among Smallholder Farmers in Ogbomoso Agricultural Zone of Oyo State" *Nigeria J. Soc. Sci.*, 17(1), pp. 59-62, 2008.
- [11] F.I. Olagunju and R. Adeyemo "Determinants of Repayment Decision among Small Holder Farmers in Southwestern Nigeria" *Pakistan Journal of Social Sciences*, 4(5), pp. 677-686, 2007.
- [12] R.S. Kroszner and et al "Banking Crises, Financial Dependence, and Growth" *Journal of Financial Economics*, 87, pp. 187-228, 2007.
- [13] R Filosa "Stress testing of the Stability of the Italian Banking System: a VAR Approach" *Heterogeneity and Monetary Policy*, 0703, pp. 1 - 46, 2007.
- [14] M. Islam, Sh. Shofiqul, N.Chandra and M. Md. Abdul "Non Performing loans- its causes, consequences and some learning" *Munich Personal RePEc Archive*, December, 2005.
- [15] I. Babouček, and M. Jančar "Effects of Macroeconomic Shock to the Quality of the Aggregate Loan Portfolio Czech National Bank" *Working Paper Series*, 1, pp. 1 - 62, 2005.
- [16] H. Fofack "Non-performing loans in sub-Saharan Africa, causal analysis and micro economic implications" *world bank policy research*, working paper No, 3769, November, 2005.
- [۱۷] دنیای اقتصاد "دلایل بروز معوقات بانکی" یکشنبه ۱۳۸۹/۱۱/۱۰، ۱۳۸۹، صفحات: ۳-۶.
- [18] N.N. Guo "Causes and Solutions of non-performing Loan in Chinese Commercial Banks" *Chinese Business Review* 3, no. 3, pp.19-13, 2011.
- [19] V. Salas, and J. Saurina "Credit risk in 2 institutional regimes Spanish commercial and saving banks" *Journal of financial services research*. Vol.22, No.3, pp 203-24, 2002.
- [۲۰] علی حسن زاده و پیمان حبیبی "کالبد شکافی مطالبات معوق و راه‌های پیشگیری آن در سیستم بانکی کشور" نشریه تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۳۰، سال هشتم، ۱۳۸۹، صفحات: ۹۸-۱۰۴.
- [۲۱] وحید فدایی "راه‌های پی‌گیری معوقات بانکی" پیام آینده: نشریه بانک آینده، شماره ۱۱، ۱۳۹۳، صفحات: ۴۲-۴۳.
- [۲۲] محمود نادری کرج "بررسی عوامل مؤثر بر بروز مطالبات سررسیدگذاشته و معوق و ارائه راهکاری برای آن" مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸.
- [۲۳] غلامحسین تقی‌نجات و حمیدرضا نجف‌پور کردی "بررسی علل افزایش معوقات بانک نمونه و راهکارهای پیشگیری و کاهش آن" نشریه تحقیقات حسابداری و حسابرسی، سال چهارم، شماره ۱۷، ۱۳۹۲، صفحات ۱۹۴-۱۷۳.
- [۲۴] جواد مداحی "اسیب‌شناسی مطالبات معوق" نشریه بانک صادرات، شماره ۴۲، ۱۳۸۶.
- [25] P. Krugman "what happened to Asia?" *Available at: web.mit.edu.*, 1998.
- [26] M. Goldstein and Ph. Turner "Banking crises in emerging economies: origins and policy options" In *BIS Economic Paper 43*. Bank for International Settlements, *Monetary and Economic Department, Basle*, 1996.